

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 119 1998

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-14-6

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1999

som något obestriddigen värdefullt i sig, men som vi i praktiken ändå inte förmår leva upp till). Ett sätt att förstå romantikens position är, enligt Bowies förslag, att tillfoga två komplementära imperativer till Kants moraliska imperativ. Dessa två är: "det estetiska imperativet" (Novalis' begrepp: de stora (högsta) konstverken är motsträviga, de är ideal som bara kan och skall tillfredsställa oss "approximando") och Bowies eget "hermeneutiska imperativ". Bowies begrepp är skapat för att understryka värdet av insikten om det ohållbara i att hänvisa till absoluta värden. Han förklarar begreppet så här (det är en tämligen lång, men för Bowies studie mycket väsentlig, utläggning): "Just as the idea of being moral is only ever something at which one can aim, but never claim to have achieved, the particular empirical engagement with a work of art will often be frustrating, and the truth of that work only glimpsed in repeated engagements with it which give rise to the demand to understand more of what it means. Art thereby provides a model for an attitude to the world which goes beyond what is apparently merely aesthetic, because it confronts one with the reality of the need always to try to see another perspective, without any guarantee that it will lead to a truth which is intersubjectively acceptable." (s. 88). Det låter inte helt olik Jürgen Habermas' idé om ett kommunikativt handlande förankrat i en teori om intersubjektivitet (se exempelvis Habermas' verk *Der philosophische Diskurs der Moderne*, 1985). Om jag förstår Bowie rätt är hans sammanlänkning av Adornos syn på konstverket med det "hermeneutiska imperativet" ett försök att ytterligare vidga Adornos konstfilosofi i pragmatisk riktning: estetisk erfarenhet *och* moraliskt handlande.

Adornos tilltro till konstens uppenbarande förmåga kan också sammanfattas i en formulering av Bowie som också förbinder Adornos synsätt med vitala delar av den tyska filosofiska och estetiska diskurs som Bowie presenterat i sin bok: "Style can communicate truth by configuring elements of language which disclose the world in a manner that established forms cannot." (s. 270).

*

För Andrew Bowie är konsten *och* filosofin livsviktiga. Förhållandet mellan dem måste oupphörligen bli föremål för omprövning, som inom den tidiga romantiken. Skillnaden mellan en filosofisk och en litterär text är inte en principiell skillnad, som Manfred Frank har hävdad. Vi kan skaffa oss filosofiska insikter genom att läsa Broch och Musil, och vi kan förvärva estetiska/litterära insikter genom att läsa Platon.

Konsten och tolkningarna av konsten kan bidra till ett reflekterande kring "sanning" som de teorier om san-

ning som rör sig enbart på satslogikens plan inte kan, eftersom dessa utesluter allt för många av de sätt på vilka vi artikulerar vår förståelse av oss själva och världen – menar Bowie. "Sanning" bör med andra ord inte uteslutande ses som en semantisk kategori. Semantiken kan biträda hermeneutiken, men aldrig ersätta den.

Håkan Möller

Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle, red. Lars Furuland och Johan Svedjedal. Studentlitteratur, Lund 1997.

När Lars Furuland startade projektet "Litteratur och samhälle" vid 1960-talets mitt var det ett brott med den förhärskande trenden inom svensk litteraturvetenskap. Den hade sedan ett par decennier alltmer försvarit sig åt de nykritiska doktrinerna, där texten var allt och kontexten intet och Furulands inriktning på litteraturens samhälleliga vara öppnade ett nytt perspektiv och en av många efterlängtd diskussion. Den litteratursociologiska inbrytningen tedde sig som en frisk fläkt i ett allmer instängt rum och Furulands korta slagkraftiga öppningsmening i det avsnitt han skrev i 1970-talets teori- och metodbok *Forskningsfält och metoder* – "Litteraturen är en social företeelse." – har förvisso något både upproriskt och triumferande över sig.

Påståendet tedde sig också ovedersägligt just då. När Furulands uppsats trycktes om i den av Erland Munch-Pedersens redigerade *Litteratursociologi* 1989, knappt två decennier senare, var denna mening emellertid struken och texten inleddes istället med en diskussion om bokmarknadens struktur. Det är på många sätt signifikativt för den utveckling som svensk litteratursociologi genomgått under de senaste decennierna. Från att ha varit ett perspektiv med ambitioner att genomsyra, bredda och förändra hela vetenskapen har den allmer kommit att bli en litteraturvetenskapens hjälpgumma, som inte ifrågasätter det fortfarande, och alltmer, textcentrerade perspektivet inom ämnet eller ger sig in i diskussioner om litterära texters meningsbärande dimensioner utan inskränker sig till att studera litteraturens omlopp på varumarknaden.

"Litteratursociologins forskningsfält är mycket brett", menar Furulands efterträdare Johan Svedjedal i den antologi han sammanställt tillsammans med Lars Furuland, *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*. Det bestämda intryck antologin ger som helhet är emellertid det rakt motsatta. Litteratursociologisk forskning kan, om antologin skulle utgöra ett representativt urval av dess intresseinriktningar och bredd, snarare karaktäriseras som ytterligt snäv. Boken är mycket omfattande såväl när det gäller sidor som bidragsgivare, 557 respektive 28, ändå är det inte mycket som hinner

avhandlas. Samma frågeställningar återkommer i bidrag efter bidrag, samma typ av litteratur behandlas.

De flesta av bidragen i Furulands och Svedjedals *Litteratursociologi* skulle kunna sorteras under tre avdelningar: 1. teorier om litteraturens förhållande till samhället 2. redogörelser för hur litteraturen via olika instanser slussas från författare till läsare och 3. berättelser om romanens inträde och roll på bokmarknaden. Kanske skulle man kunna kalla det första för utgångspunkter, det andra för ämne och det tredje för ett centralt problem inom forskningsfältet. En störande faktor vid läsningen *Litteratursociologi* är att redaktörerna avstått från varje form av pedagogisk redigering av bidragen. De är helt enkelt ordnade under de tre rubrikerna 1. översikter 2. utländska bidrag 3. svenska bidrag och inom varje avdelning ligger texterna i alfabetisk ordning efter bidragsgivarnas efternamn. Den som söker en historisk förståelse får ordna kronologin själv genom att slå fram och tillbaka, den som söker särskilda problem eller ämnen får göra sina egna rubriceringar.

Om jag går tillbaka till de tre textgrupper, som jag menar att antologin till sin huvuddel består av, är det uppenbart att det är den andra gruppen, texter med inriktning på bokens cirkulation på varumarknaden, som är bokens mest centrala och, inom dess pärmar, också minst problematiska. De olika bidragen lägger sig bredvid varandra som pusselbitar för att tillsammans ge en allt fullödigare bild av hur den skönlitterära texten producerats och förmedlats vid olika tillfällen. Här ligger också tyndpunkten i de svenska bidragen. Bo Bennich-Björkman redogör för författarkarriärens utformning och sociala förutsättningar under 16- och 1700-talen, Lennart Thorsell redovisar i ett mycket omfattande bidrag författarnas klass- och bildningsbakgrund under 1900-talet, Gunnar Hansson diskuterar olika läsargrupperns sammansättning, Stefan Mählquist och Hans Hertel berättar om de senaste årens utveckling på mediemarknaden. Här finns mycket att hämta och det är också här som antologin har sin ovedersägliga styrka.

Mer problematiskt, men också mera spännande, blir det när man kommer till den stora grupp av texter som behandlar romanen. När man läst igenom antologin inser man plötsligt att man läst en rad fullständigt motstridiga teorier om såväl romanens uppkomst, som tidpunkten för dess genombrott, den roll genren spelat, den världsbild den gav uttryck för och det faktum att så många kvinnor skrev just romaner. Terry Lowell brottas i sin text med gamle Ian Watt, men menar i likhet med honom att romanens genombrott på 1800-talet kan kopplas till den framväxande borgerligheten. För Birgitta Holm är det en fråga om kvinnliga behov och kvinnlig kreativitet. För Magnus von Platen handlar det om desillusion och uttråkning, en gammal litteratur som

var förbrukad och en ny författaruppgift som var så föraktad att den blev över till kvinnorna. I två av antologins få mer textanalytiska orienterade bidrag, George Lukacs och Edward W Saids, handlar det också om den tidiga romanen och dess sätt att uttrycka den uppåtstigande, dominerande klassens föreställningar, men samtidigt som de är överens om detta, läser de sin Goethe respektive Austen med helt olika glasögon.

I de texter som behandlar den tidiga romanen kommer, även om det litteratursociologiska perspektivet eventuellt skulle kunna sägas vara gemensamt, en rad mycket olikartade, ja, egentligen fundamentalt skilda, synsätt till uttryck. Här brottas enkel historiematerialism med radikal marxism, feminism, postkolonialism och ren idealism. Det hade varit intressant om Furuland och Svedjedal på något sätt tematiserat detta. Men det är tvärtom som om de med det texturval de gjort, där texterna på ett eller annat sätt genomgående fokuserar på bokmarknaden, snarast velat dölja olikheterna under det litteratursociologiska paraplyet. Det är synd och mest fatalt blir det när man går till de teoretiska bidragen, där urvalet är gjort så att alla alltifrån Marx och Engels till Raymond Williams, Victor Svanberg och Lars Furuland tycks rörande överens om de villkor som gäller. De allra flesta bidragen kommer också, så som de är valda och i detta sammanhang, att te sig som uttryck för en vag avspeglings teori, där litteraturen på ett mycket enkelt och rakt sätt blir bärare av förhärskande tendenser inom det som Marx kallade basen. Endast utdrag ur Raymond Williams "Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory" låter ana att det inom detta område skulle kunna finnas en omfattande forskning där de kulturella texterna sätts i fokus och anses lika drivande i meningsproduktionen som den materiella basen.

Det vore lätt att kritisera urvalet för att inte ta med den eller den eller den forskaren, Furuland och Svedjedals urval är ofta gåtfullt. Könsperspektivet är chockerande ensidigt. Den feministiska forskningen är förmodligen den riktning i Sverige som under de senaste decennierna drivit det sociologiska perspektivet starkast. Förutom ett utdrag ur Birgitta Holms bok om Fredrika Bremers författarskap (vilken är både banbrytande och intressant, men knappast litteratursociologisk) ingår historikern Yvonne Hirdmans uppsats om "Genussystemet" från 1988. Knappast litteratursociologi eller ens använd inom den. Detta desto mer förvånande som Furuland och Svedjedal haft många duktiga feministiska litteraturvetare med sociologisk inriktning på mycket nära håll.

Det som är det mest förvånande med *Litteratursociologi*, och som måste ses som en medveten kursändring inom svensk litteratursociologi såsom den drivs i Uppsala, är emellertid det mycket snäva textbegrepp som

antologin rör sig med. En av de saker som en gång tedde sig som mest provocerande och för svensk litteraturvetenskap vitaliserande med det litteratursociologiska perspektivet var att det vidgade textbegreppet på ett drastiskt sätt. Litteratursociologin innebar att man kom att intressera sig för en rad texter som tidigare betraktats som ointressanta inom litteraturvetenskaplig forskning. Man kom att fokusera på, som man numera uttrycker det, den marginaliserade litteraturen; arbetarlitteratur, barnlitteratur, litteratur skriven och läst av kvinnor och, inte minst, den massproducerade litteraturen.

Lars Furuland gjorde själv under 60-talet en rad imponerande undersökningar av svensk statar- och arbetarlitteratur. Karin Westman Berg inledde den kvinnolitteraturforskning som blomstrat under de senaste decennierna, inte minst i Uppsala. I andra Uppsalabaserade projekt arbetade man med den masspridda litteraturen och intresset för denna spred sig som ringar på vattnet till snart sagt varje litteraturvetenskaplig institution under 70-talet. Av detta syns emellertid intet i *Litteratursociologi*. De texter som diskuteras här hör genomgående hemma inom det som Robert Escarpit kallade "det bildade kretsloppet" och det framstår som ett mycket medvetet val. När man kommer till Lars Lönnroths bok *Muntlig diktning från Eddan till Abba*, ter det sig närmast uppseendeväckande. Trots att den innehåller en av de allra första – och bästa – rocktextanalyserna i svensk litteraturforskning, har man i stället valt den något kuriösa analysen av Erik Lindgrens "Arioso".

Escarpits *Sociologie de la litterature*, 1958, är förmodligen den bok som rent teoretiskt har haft allra störst betydelse för svensk litteratursociologi och även om hans modell, som Hertel och Mählquist mycket riktigt påpekar, egentligen bara visat sig stämma på den franska efterkrigstidens bokmarknad lever själva tänkandet kvar mycket starkt. Precis som i Escarpits litteratursociologi är det i Furulands och Svedjedals *Litteratursociologi* också den stora apparaten, som är det intressanta. Det har dessvärre resulterat i ett urval som ger en allför snäv bild av de senaste decenniernas litteratursociologiska forskning, såväl svensk som utländsk. Fixeringen vid "det bildade kretsloppets" texter har begränsat den ytterligare.

Lisbeth Larsson

Litteraturvetenskap – en inledning, red. Staffan Bergsten. Studentlitteratur, Lund 1998.

På 1960- och 1970-talet var översiktsverk över litteraturvetenskaplig teori och metod mycket vanliga. Man kan erinra om Sven Linnérs pionjärarbete *Litteraturhistoriska argument*, som kom redan 1964, den lilla boken *Litteraturvetenskap* från 1966, där bl.a. Peter Hallberg och

Jan Thavenius medverkade, Johan Fjord Jensens *Litteraturforskning* (1969), som egentligen var en senkommen introduktion till nykritiken, och sist men inte minst den klassikervordna *Forskningsfält och metoder*, vars första upplaga såg dagens ljus 1970 och som tjänat som undervisningsbok under lång tid. Litteraturvetenskapen befann sig i ett dynamiskt utvecklingsskede, och dessa arbeten kännetecknas av en stark tro på dess teoretiska och metodiska utvecklingsmöjligheter.

Vad som hänt sedan denna framtidsoptimistiska våg av pedagogiska översikter, har varit en vild, för att inte säga hisnande expansion på teorins – och skenteorins – område, som radikalt och drastiskt förändrat vetenskapens utseende. Utvecklingen har väl varit så snabb att översiktsverken haft svårt att hänga med i svängarna. Några nya arbeten av ovanstående slag har under alla omständigheter inte kommit fram. Vi har till stor del varit hänvisade till teoritextantologier av varierande värde.

Därför är det en händelse att en ny ämnesöversikt, denna gång i Staffan Bergstens redaktion, dyker upp. Tiden är tydligen mogen igen för överblick och sammanfattning och orienteringstavlor. Tolv uppsatser av den nya, i huvudsak medelålders generationen litteraturforskare på toppnivå – endast redaktören själv är född före 1940, och bara en av medarbetarna efter 1960 – kartlägger i denna vår senaste *Litteraturvetenskap* såväl mer traditionella som splittrerna fält inom litteraturforskningen. Underrubriken talar om "en inledning", men den framställningsnivå man valt pendlar mellan elementär introduktion och mer avancerade betraktelser. Om detta är en handbok för grundutbildningen eller för metodundervisning på högre stadier, får väl framtiden utvisa. Hur som helst är det ett överväldigande smörgåsbord som den närmaste framtidens studenter bjuds på. Det är både dignande och välsmakande, i synnerhet om man jämför med de ovan uppräknade arbetena, som visserligen var aptitretande men rörde sig med ett smalare spektrum.

Ändå har det inte funnits plats för en hel del vitala inriktningar; i sitt förord nämner Staffan Bergsten beklagande att varken den nyblomstrande retoriken, den psykoanalytiska litteraturforskningen eller narratologin kommit med i översikten. Man kan tillägga att genre-teorin inte heller behandlats – kanske beroende på att den fått en särskild volym i samma bokserie -, och inte heller den i Lund blomstrande "interartiella" forskningen, bägge vitala områden idag. Och genom vilken fal-lucka har den klassiska stilistiken störtat? Särskilt narratologin, den moderna berättartekniska forskningen, kan kännas som en fatal brist, med tanke på att var och varannan C-student tycks falla tillbaka på Genettes terminologi för närvarande. Nu nämns endast Genettes *Palimpsestes* flyktigt i ett sammanhang, däremot ingen-